

בין שופר לחצוצרות

הקדמה

מצוות התקיעה בשופר בראש השנה נרמזה לנו בשני מקומות בתורה. האחד - בספר ויקרא (כג, כד), שם נאמר: "בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון, זכרון תרועה מקרא קדש". והמקום השני - בספר במדבר (כט, א), שם נאמר: "ובחודש השביעי באחד לחודש, מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם".

כידוע, בתורה עצמה לא נאמר בפירוש, מהו היישוב המעשי הנדרש מתוך האפיון של חג זה כיום תרועה או כיזכרון תרועה! חז"ל במדרשי ההלכה דרשו זאת באופנים שונים, כאשר המסקנה היא אחת - התקיעה נעשית בשופר, ובשום אופן לא בחצוצרות. במאמר זה ברצוננו לבדוק מהי התשתית המקראית להכרעה של חז"ל בדבר פרשנותם של הביטויים הנזכרים כקשורים לשופר בדווקא ולא לחצוצרות. ברצוני לטעון, שהבנת חז"ל את מהותם של השופר ושל החצוצרות המופיעים לאורך המקרא כולו, מחד גיסא, וקבלתם במסורת על אופיו וייחודו של היום הזה, מאידך גיסא, הביאו אותם למסקנה החד-משמעית, שהתרועה חייבת להיות תרועתו של השופר¹.

למעשה, הזיקה הברורה ביותר היא לפרשיית החצוצרות דווקא, הנזכרת בספר במדבר (י, א-י): עשה לך שתי חצוצרות כסף... ותקעו בהן, ונועדו אליך כל העדה... ואם באחת יתקעו, ונועדו אליך הנשיאים... ותקעתם תרועה, ונסעו המחנות החונים קדמה. ותקעתם תרועה שנית, ונסעו המחנות החונים תימנה, תרועה יתקעו למסעיהם. ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו. ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות... וכי תבאו מלחמה בארצכם... והרעותם בחצוצרות, ונזכרתם לפני ה' א-להיכם ונושעתם מאויביכם. וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ותקעתם בחצוצרות... והיו לכם לזכרון לפני א-להיכם...

מפרישיה זו אנו למדים, שבחצוצרה ניתן לתקוע, אך גם להריע, והדבר משתנה לפי אופי המשימה. החצוצרה היא הכלי שבו מריעים על מנת להיזכר לפני ה'. בשני מצבים הדבר אמור: במצבי מלחמה, כאשר אנו זועקים לישועה, ובמצבי שמחה וחגיגה, כאשר אנו מבקשים להודות ולהלל לקב"ה - "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם". במצבים אלו אנו נזכרים לפני הקב"ה, ועל כן אם אנו מוצאים ביטויים של 'תרועה' בהקשר של זיכרון, כפי שנאמר בפסוק בויקרא (כג, כד), המובא לעיל, אך טבעי הוא לזהות את הכלי שבו מריעים עם החצוצרה. יתרה מזו, הרי ראש

1. אין אני בא לקבוע עמדה בשאלה עתיקת היום, האם קבלת חז"ל קדמה לדרשתם ההלכתית, או שדרישת ההלכה על פי המידות שהתורה נדרשת בהם, נעשתה באופן בלתי תלוי במסורת, ואולי היה שילוב ביניהם. ראה מאמרים בגיליונות האחרונים של 'צהר': כוונתי רק לטעון שישנה התאמה מופלאה ומוצדקת בין ההבנה בפשטי המקראות ובין המסקנה ממדרש ההלכה. אמת, כי גם לא נעלה בידינו דבר וחצי דבר, אין הדבר גורע מאמונתנו בתוקפה של קבלת חכמינו ז"ל ומהרעתם הלכה למעשה, אולם אם נעלה בעיונו מרגלית אחת או שתיים, הרי שלא זו בלבד שירדנו לעומק כוונתה של התורה עצמה, גם העלינו בזה את כבודם ודקות אבחנתם של חכמים.

השנה הוא למעשה גם ראש החודש השביעי, ועל כן נצטוונו למעשה לתקוע בו בחצוצרות על עולת החודש - ומדוע אם כן 'העדיפו' חז"ל את השופר?
 על דרך הפשט ניתן לומר, שחז"ל דרשו כפי שדרשו, היות והם עיינו בפרשיות שלפנינו - פרשת החצוצרות ופרשות יום אחד לחודש השביעי. הם הגיעו למסקנה, שאילו היתה התרועה שבחודש השביעי נעשית בחצוצרות, הרי שלא היה הבדל מהותי בינה לבין התרועה שנעשית מדי חודש בחודשו. על כורחנו נסכים לטיעונם, שהתרועה האמורה בחג איננה קול החצוצרות אלא קולו של השופר.

בשורות הבאות אני מבקש לטעון, שמתוך עיון במקרא מתברר שישנה הבחנה חדה וברורה בין השופר והחצוצרות, ודרשת חז"ל היא למעשה מחויבת המציאות, מתוך פשטי הכתובים.

א. החצוצרות

בכדי להבחין היטב בין השופר ובין החצוצרות, עלינו לשים לב לכך, שלכל אחד מהכלים הללו ישנו תפקיד בשני מישורים: כלפי העם וכלפי שמים, או אם נרצה להגדיר זאת אחרת, נאמר שיש לכלים אלו פעולה ארצית ופעולה דתית-רוחנית. תחילה נבחן את הידוע לנו על החצוצרות, ולאחר מכן נעבור לדון בשופר.

כאמור, לחצוצרה שני מישורי פעולה, המקבילים זה לזה, ולכאורה אינם קשורים זה בזה. כלפי העם משמשת החצוצרה ככלי לארגון התנועה במדבר, לקריאה לנשיאים או לכל העדה, וכן להכרזה על תחילת התנועה ועל המשכה. למעשה, אם נגדיר זאת במונחים מודרניים, מדובר במערכת כריזה, הבאה להגביר את הקול האנושי, ואם כן, החצוצרות אינן אלא "רמקול". תפקיד זה היה מוגבל רק למחנה במדבר, שכן לאחר הכניסה לארץ, והתפזרותם של בני ישראל איש איש לנחלתו ולעירו, שוב אין טעם במערכת כריזה שכזו.

במישור הרוחני הדברים נראים שונים. כבר בפרשת החצוצרות (במדבר י), אנו למדים על שני מצבים עיקריים שבהם נדרשים אנו להשתמש בחצוצרה. האחד - במצב מלחמה, והשני - בהיפוכה של התחושה, במקום השלו ביותר בארץ, בזמנים החגיגיים ביותר, כאשר אנו מבקשים להודות לה' בקול רם, ולהיזכר אגב כך לטובה לפניו. דומה, שלא קשה לזהות את המכנה המשותף בין שני המצבים הללו: מדובר למעשה בהגברת כוחו של הקול האנושי, המבקש לקרוא בקול גדול לא-להיו, בין אם הסיבה היא המצוקה שבמלחמה, ובין אם הסיבה היא השמחה שבחגיגה. ההיזכרות לפני הקב"ה, הנזכרת בשני המצבים, איננה ייחודית לחצוצרות. היא תוצאה של הקריאה האנושית, בדומה לזעקה שזעקו בני ישראל במצרים, זו שעלתה לפני הא-להים, ואז זכר ה' את בריתו והוציאנו ממצרים, כמו שנאמר (שמות ב, כג-כד):

ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שוועתם אל הא-להים מן העבודה. וישמע א-להים את נאקתם, ויזכור א-להים את בריתו...

מתברר אפוא, שיש התאמה מלאה בין התפקיד האנושי ובין התפקיד הרוחני של החצוצרה. בשני המישורים מדובר על כך שהחצוצרה משמשת להגברת משמעותית של הקול האנושי, בין שהוא מכוון כלפי בני אדם ובין שהוא מכוון כלפי שמיא. ואמנם, בדיקה במקומות נוספים במקרא מאששת את ההבחנה הזו. אנו מוצאים למשל, שבנאומו של אביה מלך יהודה לפני צאתו למלחמה עם צבאו של ירבעם, הוא מנסה להרתיע את צבא ישראל באומרו להם: "ויהנה עמנו בראש הא-להים וכהנינו וחצוצרות התרועה להריע עליכם, בני ישראל - אל תלחמו עם ה' א-להי אבותיכם כי לא תצליחו" (דברי הימים ב יג, יב). ואמנם, לאחר שצבא ממלכת ישראל לא שעה לאזהרה הזו, ולאחר

שירבעם הציב מארב לאנשי יהודה, נוכחו אלו שהמלחמה להם פנים ואחור: "יוצקו לה", והכהנים מחצרים בחצוצרות" (שם פס' יד) כנדרש! ובאמת, מתוך תרועתם בא להם הניצחון, שכן כתוב "ויהי בהריע איש יהודה, והא-להים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה ויהודה" (פס' טו). שימוש נוסף בחצוצרות מצינו בהקשר של שמחה. במלכים ב (יא, יד) מסופר על תהליך המלכתו של יואש בידי יהוידע הכהן ונאמניו. לאחר שעלה בידם להמליכו, מסופר שהעם שמח שמחה גדולה, ותקע בחצוצרות.

ותרא והנה המלך עומד על העמוד כמשפט והשרים והחצוצרות אל המלך וכל עם הארץ שמח ותוקע בחצוצרות ותקע עתליה את בגדיה...²
יש לשים לב, שהחצוצרות אינן מופיעות בשלבים הראשונים של ההמלכה, אלא רק בשלב האחרון, של שמחת העם החוגג את חזרתו של המלך החוקי מבית דוד.

בספרי בית שני אנו מוצאים מספר פעמים את החצוצרות, ותמיד בהקשר אחד: כלי שנועד לשמחה במקדש. למשל, בתיאור שמחתו של דוד בהעלאת הארון, המופיע בדברי הימים א (יג, ח), נאמר: ודוד וכל ישראל משחקים לפני הא-להים בכל עוז ובשירים ובכינורות ובנבלים ובתופים ובמצלתיים ובחצוצרות.

ובאופן דומה, גם הפסח שעשה חזקיהו במקדש מתואר כך (דברי הימים ב כט, כו-כח): ויעמדו הלוויים בכלי דוד והכהנים בחצוצרות. ויאמר חזקיהו להעלות העולה להמזבח, ובעת החל העולה החל שיר ה' והחצוצרות ועל ידי כלי דוד מלך ישראל. וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצוצרות מחצרים הכל עד לכלות העולה.

כלומר, החצוצרות הן חלק מכלי השיר שהיו במקדש, מפני שהן משמשות להגברת הקול האנושי ולגיוונו, ולכן נועדו לנגינה ולשמחה. לכן אין להתפלא על כך שחגיגות הקמת הבית השני, היו מלוות דרך קבע בנגינה בחצוצרות, ואף יועדו לכך כוהנים מיוחדים. וכך נאמר בספר עזרא (ג, י): ויסדו הבונים את היכל ה' ויעמידו הכהנים מלובשים בחצוצרות והלוויים בני אסף במצלתיים להלל את ה' על ידי דוד מלך ישראל.

אבקש להעיר בשלב זה על שתי נקודות, שמשמעותן תובהר בהמשך, לאחר שנעמוד על טיבו של השופר. ראשית - בכתובים אלו נאמר שהחצוצרות ניתנו ביד הכוהנים בלבד. אין הם כלי חול שנגינתם מסורה בידי אנשים מישראל, ואולי אף לא בידי הלוויים. דגש זה מעמידנו על ההסתייגות הברורה משימוש בחצוצרות בהקשרים אחרים, 'חילוניים' יותר בטבעם. שנית - בספרי דברי הימים מתוארת השמחה השלובה בחצוצרות, גם בשמחות שבהן לא מופיע הדבר בספרי נביאים ראשונים, ולעומת זאת אין כל אזכור לשופר (למעט מקום אחד, שנעמוד עליו בהמשך).

ב. השופר במישור האנושי

השופר מוזכר אף הוא בתורה, שנוי בנביאים ומשולש בכתובים, ודומה שאף לגביו מסתמנת תמונה שלמה ואחידה לגבי מהות השימוש בו והשפעתו. כמעשינו בחצוצרות כך מעשינו בשופר, נחלק את אופני השפעתו ותפקודו של השופר לשני מישורים: המישור הארצי והמישור הרוחני-דתני.

2. במקבילה שבדברי הימים ב (כג, יג) מפורשת עוד יותר הזיקה בין החצוצרות והשמחה וההלל לקב"ה: "יוכל עם הארץ שמח ותוקע בחצוצרות והמשוררים בכלי השיר ומודיעים להלל...". וראה עוד להלן על המייחד את ספרי הבית השני באשר לשופר ולחצוצרות.

במישור הארצי אנו פוגשים את הציווי לתקוע בשופר בתוך פרשת היובל בויקרא (כה, ח-י), כאשר מתברר שם שהשופר הוא הפתיח הראשי לאירוע המרכזי של השנה המיוחדת הזו. וכך נאמר שם: והעברת שופר תרועה בחודש השביעי, בעשור לחודש, ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל

ארצכם. וקידשתם את שנת החמישים שנה, וקראתם דרור בארץ לכל יושביה...

השופר הוא זה שקורא דרור בארץ לכל היושבים בה. הוא שגורם לעבדים לצאת מתחת ידי אדוניהם, והוא זה שמסמן את התהליך המהפכני של חזרת כל הנחלות לבעליהן החוקיים. המקום הבא דווקא מפתיע אותנו בהיותו מנוגד לציווי התורה. מדובר כמובן במלחמת יהושע ביריחו, שם מצווה הקב"ה את יהושע והעם להשתמש בשופרות, דווקא בעת מלחמה, כאשר הנוהל הטבעי והמתבקש הוא להשתמש בחצוצרות. וכך נאמר שם (יהושע ו, ד-ה):

ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון, וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים, והכהנים יתקעו בשופרות. והיה במשך בקרן היובל, כשמעכם את קול השופר, יריעו כל העם תרועה גדולה, ונפלה חומת העיר תחתיה...

ניתן למתוח קו ישר בין שתי הנקודות שהוזכרו כאן, ואף להמשיכו הלאה. השופר אינו משמש כמערכת כריזה בלבד. לשם כך נועדו החצוצרות. השופר משמש להודיע על מהפך, על התרחשות מדהימה שמשנה את כל הכללים הידועים עד כה. לכן תקועים בשופר ביום הכיפורים של היובל, מפני שאז מתרחש מהפך חברתי מאין כמותו, שחרור העבדים משעבודם והקרקעות ממכירתן. זו בדיקת הסיבה שתקעו בשופר במלחמת יריחו, ולא הריעו בחצוצרות. האירוע האמור שם היה ניסי, מהפכני ומנוגד לכל הציפיות והתחזיות, ורק השופר הוא שמסוגל להכין את לבם של השומעים למה שהולך ומתרחש לנגד עיניהם. אילו היתה הכוונה לקרוא לעם להסתער על החומות, היה נעשה שימוש בחצוצרות. אולם כאשר מתרחש נס מדהים בדמות הפלת החומות בצורות של העיר שנתכנתה 'מנעולה של ארץ ישראל', יש מקום לתקוע בשופר.

מהפך אינו חייב להיות דווקא לטובה; הוא עלול להיות אף לרעה. אשר על כן אנו נמצא את נחמיה מחזיק לידו נער שמחזיק בשופר, בכדי שאם תבוא מתקפת פתע של האויבים, למרות ההכנות ולמרות האזהרות, יוכל להודיע לעם על המהפך שחל בהיערכות, ולהכין את לבם למלחמה. כמו שכתוב (נחמיה ד, יב): "והבונים איש חרבו אסורים על מותניו ובונים, והתקוע בשופר אצלי". אין מדובר בקריאה רגילה למלחמה, של צבא הערוך ומוכן ליום פקודה. ה'יחיילים' הללו הם בעלי משפחות, שנחלצו לבנייה, וכעת נדרש מהם שינוי חד במערכי הלב: מריכוז כל תשומת הלב בבניית החומה, כשידיו של הבונה עושות במלאכה, באיטיות ובסבלנות, לאחיזה מהירה בשלח, כשהוא אינו מרוכז בנעשה מתחת ידיו, אלא בנעשה סביבו. למהפך שכזה דרוש שופר.

השימוש המשמעותי ביותר בשופר, במישור האנושי הריאלי, מצוי במצבים של מרידה במלך קיים או הכרתו של מלך חדש במקום שהדבר בא בהפתעה. כך למשל אנו למדים שאבשלום תכנן את ההכרזה על מרידתו באביו באמצעות השופר (שמואל ב טו, י) "כשמעכם את קול השופר, ואמרתם מלך אבשלום בחברון". אף כאשר הומלך שלמה, בניגוד למהלך הצפוי והמתבקש של המלכת אדוניהו, אנו שומעים את קול השופר מהדהד ברמה. דוד המלך בעצמו ציווה לנאמניו (מלכים א א, לד): "ומשח אותו שם... למלך על ישראל, ותקעתם בשופר, ואמרתם יחי המלך שלמה". הציווי הזה בוצע בדייקנות, ונתון זה בדיק - שמיעת קול השופר - הוא שהגיע לאוזניהם של אדוניהו וחבר מרעיו, וגרם להם להבין שהתחזית התהפכה על פיה, ויש מלך חדש בישראל. במקום נוסף שמענו על מהלך מרידה שהתחיל בתקיעת שופר. אלישע שלח את הנער הנביא למשוח את יהוא למלך על ישראל, ואכן, לצורך הדגשת המהפך של המרידה בבית עמרי, החליטו כל הקצינים לעשות

מעשה (מלכים ב ט, יג): "וימהרו... ויתקעו בשופר, ויאמרו מלך יהוא"³.

ג. שופר וחצוצרות יחדיו

את המקורות הללו, התומכים בהבחנה שהוצעה לעיל בין שופר לחצוצרות, קוטע - לכאורה - הפסוק בשמואל ב (ו, טו) המספר על העלאת הארון מבית עובד אדום הגתי לירושלים: "ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר". אולם לכשנעיין מעט בפרשה ההיא נגלה, שבהעלאה הראשונה של הארון, דווקא לא השתמשו בשופר, אלא היו "משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים, ובכינורות ובנבלים ובתופים ובמנענעים ובצלצלים". אווירת שמחה שרתה אז על כל מלווי הארון, ואולי היא זו שגרמה לעוזה לשלוח יד ולאחוז בארון.

לאחר שהוכה עוזה שם שב דוד והעלה את הארון לירושלים. אולם כעת היה חשוב לו להדגיש את כובד הראש, את הזהירות בכבודו של מקום, ואולי דווקא בשל כך בחר להשתמש בשופר, כי האווירה היתה הפעם בקדושה גדולה יותר. השמחה בפעם הראשונה היתה, כפי הנראה, שמחה אנושית, שהתבטאה בנגינה בחצוצרות⁴, והאווירה הזו, הנובעת מהגישה האנושית, היא שגרמה לעוזה לשלוח יד ולאחוז בארון. כעת, מעוניין דוד ליצור את הרושם ההפוך. אין מדובר בשמחה רגילה של בני האדם על כך שהם עושים צעד משמעותי קדימה בניית 'נכס לאומי' חדש - מיקום הארון בעיר הבירה. מדובר בליווי המלך העליון למקום משכנו הקבוע. גישה שכזו מהווה מהפך בהסתכלות של האנשים על הארון והעלאתו לירושלים. השופר יוצר את אווירת ההתגלות, אל הדמיון להשראת השכינה שהיתה בהר סיני, מאות שנים קודם לכן. השופר משרה אווירה של

3. לעומת זאת, בהמלכתו של יואש למלך על יהודה, לא נעשה שימוש בשופר, מפני שהיודע הכהן כלל לא היה בטוח שיש מי שישמע לקריאתו, ועל כן העדיף לעשות מעשיו בהסתר ובצנעה, לייני נאמניו הכהנים בלבד. רק לאחר שהמלך הומלך, ולמעשה נקבעו עובדות בשטח, התפרסמו הידיעות על כך ברבים, העם נאסף ושמח, אלא שאת השמחה ביטא היודע כמובן בחצוצרות - ולא בשופר.

ישנם מופעים נוספים לשופר במקרא, וגם שם נוכל להיווכח בעקביות שבשימוש בשופר בעת מהפך משמעותי. כך בספר שופטים (ג, כז) משתמש אהוד בן גרא בתקיעת שופר כדי להודיע על הריגת עגלון ועל הכרזת המרד במואב. וכך גם גדעון (שופטים פרק ו) משתמש בשופר כדי להכריז על המרד במדין בשעה מאד לא צפויה. מהפך בלתי צפוי לעין בשר מתרחש גם בליל הקרב, כאשר גדעון משתמש דווקא בשלוש מאות שופרות (שם פרק ז). כמו כן בספר שמואל א (יג, ג) מועברת הבשורה המפתיעה על הכאת נציב הפלישתים על ידי תקיעת שופר.

לעתים, יכול המהפך הגדול להתבטא דווקא בעצירה, בהימנעות מהמשכת תהליך שסופו אינו חיובי, ואף בתקיעת שופר זו מתגלה גדולתו של הכלי ושל התוקע בו. כך מסופר לנו בספר שמואל ב (ב, כו-כח), על קריאתו של אבנר אל יואב להפסיק את מלחמת האחים, ויואב נענה לו בתקיעת שופר שהכריזה במפתיע על סיום הקרב. יואב עצמו השתמש בשופר פעם נוספת, באותו הקשר, לאחר כישלונו של מרד שבע בן בכרי, כאשר תקע בשופר, ומנע את צבא יהודה, נאמני המלך דוד, מלעשות שפטים בכל המורדים בו (שמואל ב כב, כב).

בנביאים האחרונים אנו מוצאים שימוש בשופר על מנת להזעיק, להתריע מפני סכנה הצפויה לעיר או לעם. עיי ישעיהו נח, א; ירמיהו ד, ה; ד, יט; ו, י; מב, יד; נא, כז; יחזקאל לג, ועוד. בכל המקומות הללו נועד השופר להודיע ברבים על קיומו של מפנה, בעקבות התפרצותה של מלחמה.

4. כפי שהדבר מופיע במקבילה שבספר דברי הימים א (יג, ח). על הסיבה שדווקא ספר דברי הימים מוצא לנכון להדגיש את מעורבותן של החצוצרות בשמחה, ראה לקראת סוף המאמר.

יראת ה', של חרדת קדש מסוימת (השווה: "אם ייתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו") המאזנת את השמחה. בסופו של דבר, לא רק שאין כאן סתירה, אלא גם המופע הזה של השופר תומך בהבחנה שהוצעה לעיל. כך הם פני הדברים בתיאור שבספר שמואל. אולם בתיאור המקביל, בספר דברי הימים א (פרק טו), מסופר שהעלאת הארון השנייה לירושלים היתה מלווה גם בחצוצרות וגם בשופרות - וזה מביאנו להארת נקודה נוספת.

באמרנו שהשופר הוא הכלי הנכון להודעה על מהפך כלשהו, אין זאת אומרת שאין הוא יכול להופיע במשותף עם החצוצרות. יכול בהחלט להיות, שהיראה והשמחה משמשות בערבוביא, ולכן מופיע השופר בצמוד לחצוצרות, אף שכל אחד מהם מבטא משהו אחר. כך הם הדברים בתהלים (צח, ו), שם ביקש המשורר: "בחצוצרות וקול שופר הריע לפני המלך ה'".⁵

אולם הדוגמה הטובה ביותר לשילוב האפשרי בין תחושת השמחה של החצוצרות ובין תחושת השינוי והמהפך שמשרה השופר מצויה בדברי הימים ב (טו, יד-טו):

ויישבעו לה; בקול גדול ובתרועה ובחצוצרות ובשופרות. וישמחו כל יהודה על השבועה כי בכל לבבם נשבעו ובכל רצונם בקשוהו ויימצא להם, וינח ה' להם מסביב.

התחושות שם אכן היו מעורבות זו בזו. מצד אחד, באו אנשי יהודה בברית "לדרוש את ה' א-להי אבותם בכל לבבם ובכל נפשם" (פסי' יג) - מה שחייב אותם לשינוי של ממש בהתנהגותם; ומצד שני, הם שמחו על עצם השבועה, על ההתפתחות החיובית הייחודית הזו, שזכו לה הודות לצעדים שנקט אסא. זו הסיבה, כפי הנראה, שבספר דברי הימים א (טו, כח) מתוארת העלאת הארון לירושלים על ידי דוד, כדבר שנעשה גם על ידי חצוצרות וגם על ידי שופר. כפי הנראה, הסיבה לכך היא בדיוק אותה סיבה כמו אצל אסא. התחושות היו משולבות זו בזו: שמחה על העלאת הארון למקומו הראוי, וחרדת קדש מפני עוצמת קדושתו של הארון, שהרי כבר נוכחו לדעת מהו עונשו של המזלזל בקדושה זו כמלוא הנימה.

כעת נעבור לבירור מקומו ותפקידו של השופר בתחום ההתגלות הא-להית בעולם.

ד. השופר במישור הא-להי

נבחן כעת את המישור השני של הופעת השופר במקרא - המישור הא-להי-רוחני. מעיון במופעים השונים של השופר במקרא בהקשר הא-להי-רוחני מתברר, שהשופר הוא הכלי המופיע כמעט באופן קבוע בתיאורים המצויים ובנביאים ובכתובים על יום ההתגלות של הקב"ה בעולם - יום שבו יובאו העמים למשפט, וכל מערכות תבל יעברו זעזוע עמוק. הפעם הראשונה שבה אנו שומעים על קול השופר בהקשר של הופעה א-להית, היא באותה הופעה א-להית בלתי נשכחת, המהווה יסוד לכל אמונת ישראל - מתן תורה בסיני. שם נאמר בפירוש (שמות יט, יט): "ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, משה ידבר והא-להים יעננו בקול". על פי פשוטם של מקראות, קול ה' הולך ונשמע מתוך קולו של השופר, שהלך והתחזק ככל שהמעמד הנשגב התמשך. התגלות זו היתה מהפך שלא היה כדוגמתו מאז נברא העולם, ומאז היה ישראל לגוי. מהפך שכזה יוכל להופיע בעולם רק באמצעות קולו המיוחד של השופר.

ואכן, כשישעיהו מתאר את המהפך הדרמטי שיתחולל באחרית הימים הוא משתמש בדימוי השופר (כו, יג): "והיה ביום ההוא, ייתקע בשופר גדול, ובאו האובדים בארץ אשור והינדיחים בארץ

5. עיי' בפרק האחרון (קנ, ג): "הללוהו בתקע שופר, הללוהו בנבל וכינור".

מצרים...". בפסוקים אלו מתואר הנס המופלא והבלתי יאמן - שענינו ראו ולא זר - שהקב"ה יקבץ נדחי ישראל מכל קצוות העולם. השפעתו של מהלך ניסי שכזה אינה מצטמצמת בגבולות עם ישראל. לתהליך ההיסטורי הזה נודעת השפעה מכרעת על העמים, על הדתות ועל התרבויות שבעולמנו, כפי שאנו נוכחים לדעת בימינו אלה, עם הקמת מדינת ישראל וקיבוץ הגלויות לתוכה. ישעיהו משתמש בדימוי זה פעם נוספת, כשהוא מדבר על המהפך הכרוך בניצחון על הגויים. וכך הוא מנבא עליהם (יח, ג): "כל יושבי תבל ושוכני ארץ, כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו"⁶. זכריה (ט, ט-יז) מדבר אף הוא על הופעת הקב"ה בעת הגאולה, באמצעות השופר: "וה' עליהם ייראה ויצא כברק חצו, וה' א-להים בשופר יתקע והלך בסערות תימן". כלומר, הופעת הקב"ה באותו יום נשגב ומיוחד שבו תתקיים הנבואה "והכרתי קשת מלחמה" תהיה על ידי השמעת קול שופר, כשהתקוע - שוב - הוא הקב"ה בכבודו ובעצמו.

להתגלות הזו שייכים ללא ספק כל דברי המשורר בתהלים פרק מז, שכולו עוסק במלכותו של הקב"ה על כל העמים:

למנצח... כל העמים תקעו כף, הריעו לא-להים בקול רינה. כי ה' עליון נורא, מלך גדול על כל הארץ... עלה א-להים בתרועה, ה' בקול שופר. זמרו א-להים זמרו, זמרו למלכנו זמרו. כי מלך כל הארץ א-להים, זמרו משכיל. מלך א-להים על גויים, א-להים ישב על כסא קדשו... מזמור זה, שנהגו ישראל לאמרו לפני תקיעת שופר, עוסק ביום שבו יהיה הקב"ה "מלך כל הארץ", ומתוך ש"מלך א-להים על גויים", יתקיים גם חלקו השני של הפסוק "א-להים ישב על כסא קדשו". הופעה ייחודית זו אינה מתקיימת אלא בשופר, ובהישמע קול השופר ההולך ומתגבר, הולכת ומתחזקת, עולה ומתבררת, הופעתו של הקב"ה בעצמו. זהו פשט הפסוק: "עלה א-להים בתרועה ה' בקול שופר". היינו, עלייתו של הקב"ה על כסא מלכותו, ובמובן רחב יותר: התגלותו בעולמו, נעשית מתוך קול השופר, כשם שמצינו במעמד סיני.

נתברר אפוא, שהשופר מבטא את ההודעה על המהפך הא-להי בהנהגת העולם, אך במקביל הוא מגלה את השאיפה להתהוותו ולגילוייו של מהפך שכזה. אשר על כן מתלכדים בדמותו של השופר הממד הארצי, שנתבאר לעיל, והממד הא-להי, שנתברר זה עתה. על אופיו המיוחד של השופר - הכלי שהתורה בחרה בו על מנת לבשר ולהוביל מהפכים במציאות, במישור הגשמי והרוחני כאחד.

ה. הכהנים והעם

לאור זאת גם מובן, מדוע החצוצרות נמסרו רק לכהנים, ואילו השופרות הם חלק ממעשיו של העם כולו. הלוא לכאורה היה צריך להיות להפך: מהפכים ומהפכות נעשים על ידי אנשים מיוחדים, ואילו השמחה שייכת לכולם. אולם הסיבה לקביעתה המפתיעה במקצת של התורה היא, כי כאשר מדובר בהגברת קולו של העם הבא 'מלמטה', הרי שהדבר מסור לשלוחי העם, הכהנים, אשר קרבים בשמו אל הקודש לשרת. אולם כאשר מדובר על הכרזה על אמונתנו במהפך העולמי הקרב ובא, מהפך אשר נודעת לו השפעה על כל אדם באשר הוא, קל וחומר על אדם מישראל - הרי

6. ראה למשל מה שכתב הרד"ק שם בפסוק א: "סמך אליה הישועה הגדולה העתידה להיות בימות המשיח", ובהמשך שם בפס' ג: "וכתקוע שופר - כמו שאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, וזה דרך משל, כי כשירצה אדם לקבץ עם ישא נס בהרים כדי שיראו הנס למרחוק ויבאו, וכן יתקע בשופר וישמעו הקול למרחוק ויבאו כן יקבצו בני ישראל אל ארצם מפה ומפה בעת הישועה, וכן הגויים יביאו אותם ויקבצו אותם כאלו נשאו להם נס ותקעו בשופר".

שלזאת מחויב כל אחד שלבו ומעשיו טהורים, ולכן כל אחד יכול לתקוע. כך גם ברור מדוע החצוצרות הן כלי שרת, בעוד שהשופר אינו אלא כלי העומד למצוה, וקדושה עצמית אין בו. גם כאן הסיבה לכך היא, מפני שבהיותו 'חסר קדושה' הוא אינו נעלה, נפרד ומקודש מהעם, אלא להיפך: בתור שכזה הוא נגיש לכולם. וזו בדיוק המסקנה שהתורה מכוונת אותנו אליה - כל אחד מאתנו חייב להיות שייך אל האמונה היסודית הזו, ביכולת לתקן עולם במלכות ש-די. כעת נוכל אולי להבין, מדוע בספרי הבית השני מודגש⁷ השימוש בחצוצרות כביטוי לשמחה, בעוד שהשופר כמעט ואינו מוזכר שם כלל. הסיבה לכך היא, שבזו הבית השני, ידעו והבינו את מעלתו של השופר, בהיותו שמור להכרזה על מהפכים, ולכן ציפו לשמוע את קולו המבשר על תחילתה של גאולה - אך לא תקעו בו בעצמם. מנגד, הם הרגישו, כפי הנראה, צורך עז להדגיש את שמחתם על הבית שנבנה בקשיים כה גדולים, והקפידו לבטא זאת בביטויים של קדושה, במקסימום היכולת שהיתה בידם, ולכן תקעו בחצוצרות. מתוך כך, גם אירועים שהיו בעבר תוארו בספרים אלו בדגש על החצוצרות, בכדי ליצור רצף וקישור בתודעה בינם לבין בנייתו של הבית השני.

סוף דבר

בזה באנו למסקנת הדברים. חכמינו ז"ל ידעו, על פי המסורת שנקוטה היתה בידם, שבתשרי נברא העולם, או לפחות עלה במחשבה להיברא, גם אם נברא בניסן לבסוף⁸. מתוך כך הם הבינו, שיום חידוש הבריאה, יום מלכות ה' בעולם, עתיד להיות אף הוא באותו היום שבו נתחדשה הבריאה לראשונה - באחד לחודש השביעי. אשר על כן הם הבינו, לאור כל האמור לעיל, שהקול שיודיע על המהפך העתידי, ואף ישירי מדי שנה בלבם של ישראל את תודעת קיומו של המהפך הזה - הוא קולו של השופר. מצוידים בידעה זו הם ניגשו ללמוד את פרשת החג, שהתורה מצווה עלינו לחוג בתחילת החדש השביעי⁹. ואז, כאשר ראו חז"ל, שהמועד שחל באחד לחודש השביעי מאופיין בתרועה שבו, הבינו שלא ייתכן שהכוונה לתרועה האנושית, זו הנעשית מלמטה למעלה, על ידי הכוהנים בחצוצרותיהם, מפני שתרועת החצוצרות אינה מבטאת מהפך עולמי, כפי שראוי להביע באותו יום מיוחד. תרועת החצוצרות היא תרועה 'רגילה', אנושית, הנעשית באחד לכל חודש, כמו שנצטוונו בפרשת החצוצרות: "...ובראשי חודשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם". המסקנה המתבקשת היתה ברורה - התרועה הזו היא ייחודית, והיא נעשית בשופר ולא בחצוצרות. בדרך זו, הבינו - כפי הנראה - חכמינו ז"ל, שהתרועה מבטאת למעשה את עיקר עניינו של היום, בכך שהיא מכריזה על המלכות של הקב"ה בעולמו. תובנה עמוקה זו, הקשורה בקשר בל יינתק דווקא עם השופר, היא שהפכה להיות הציר המרכזי בתפילותיהם של ישראל במהלך היום הקדוש הזה, בראשיתה של השנה. ואף אם לא זכינו לכך בשנה זו, תקוותנו ואמונתנו יציבות הן, שעוד נזכה לכך במהרה בימינו.

7. בספרי הבית השני, חגי זכריה ומלאכי, עזרא ונחמיה, וספר דברי הימים, מוזכרות החצוצרות כ-19 פעמים, לעומת כ-8 פעמים בלבד בכל שאר ספרי המקרא.
8. עיי' מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע אם בתשרי נברא העולם או בניסן נברא העולם, במסכת ראש השנה ז', ב' - יא, א. המחלוקת הזו נמצאת, בשינויים מסוימים, בבראשית רבה כב, ד ובמקומות נוספים.
9. הצגת הדברים באופן זה, שלמוד פשטי המקראות קדם לדרשה ההלכתית, נעשתה מטעמי נוחות ההבנה. לגופו של עניין אין הדבר משנה כהוא זה מתוקפם של הדברים, גם אם נניח שהדרשה ההלכתית נדרשה כשלעצמה, מתוך הכללים או כחיווק למסורת, ורק לאחר מכן התברר שהם כיוונו לאמת העולה מפשטי הכתובים.